

AARDSE ENGELLEN

Het lijkt onbegonnen werk: Wim Wenders' filmklassieker *Hemel over Berlijn* naar het theater brengen. Regisseur Ola Mafaalani en Toneelgroep Amsterdam nemen de handschoen op. Maar hoe verbeeld je eigenlijk engelen?

Door ANNETTE EMBRECHTS

Vandaag is de engel ziek, geveld door een stevige verkoudheid. Dat krijg je als een engel graag mens wil worden. Regisseuse Ola Mafaalani (38) laat de scènes met Fedja van Huêt maar even voor wat ze zijn. Lastig, want Van Huêt speelt engel Damiel, een van de twee hoofdfiguren uit Wim Wenders beroemde film *Der Himmel über Berlin* (1987). Na eeuwen te hebben rondgevlogen boven de mensheid, wordt hij verliefd op een trapezewerkster en wil zijn onsterfelijkheid inruilen voor de geneugten van het menselijk bestaan. Ook in de toneelbewerking van Mafaalani vormt zijn wens een normaal wezen van vlees en bloed te worden de rode draad van de filosofische zoektocht naar wat de essentie uitmaakt van het menselijk bestaan.

Mafaalani laat zich echter een paar dagen voor de eerste try-out niet van de wijs brengen door menselijke zwakte. Hoewel ze bekend staat als een fanatieke regisseuse die een stevige portie stress het repetitieproces binnenbrengt, oogt ze nu rustig en trefzeker. Ze maakt zelfs grapjes als een actrice in haar ogen te laat aansluit bij de evaluatie, deze woensdagmiddag in Theater aan de Schie. Toneelgroep Amsterdam is tijdelijk in Schiedam neergestreken voor de eindmontage en try-outs van *Hemel over Berlijn*.

De Amerikaanse Mam Smith, die de acrobate Marion vertolkt voor wie Damiel valt, gaat nog eens de hoogte in, zwierend en tollend in haar vlamdende rode trapezedoek. Ze is niet gezekerd en voor de duvel niet bang. Zelfs de technici houden even in met het regisseren van de zandregens, die

tijdens de voorstelling een lijntje suggereren naar boven (de hemel?).

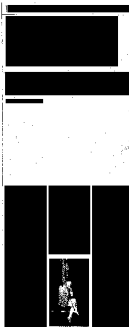
Het lijkt een onmogelijk waagstuk om *Der Himmel über Berlin* naar het theater te brengen. De veelgeprezen film combineert de hemelse sfeer van een *roadmovie* door het luchtruim boven het Berlijn van 1987 met een pleidooi voor een meer liefdevolle wereld. De beelden van de hartsvrienden Damiel en Cassiel, die onzichtbaar voor stervelingen als engelen boven Berlijn vliegen, en alle details noteren waar de bewoners van een metropool zich mee ledig houden, hebben een iconische waarde in de cinemageschiedenis: de mannen in maatpak, rustend op het dak van wereldberoemde gebouwen als de Gedächtniskirche, de Reichstag, de Brandenburger Tor en niet te vergeten de Berlijnse Muur. Wenders maakte gebruik van sterke cinematografische technieken zoals een zwevende camera, voice-overs en zwart-wit beelden voor het gevoelloze engelenbestaan tegenover kleur voor de emotionele mensheid. Bovendien maken de dialogen, geschreven door Peter Handke en Richard Reitinger, indruk door hun poëtische ernst. Dan was er het moment waarop de film verscheen: kort voor de val van de Muur, een politieke aardverschuiving in de Europese geschiedenis hing in de lucht.

'No way' had Mafaalani daarom geantwoord, toen dramaturge Dirkje Houtman haar voorstelde iets met *Der Himmel über Berlin* te doen. De film was té goed, vond ze. 'Maar', zegt ze nu, na afloop van de repetitie, 'als je de beelden wegdenkt en het scenario als theatertekst bekijkt, ligt er een waar Handke-stuk, één van de rijkste

vanwege de zorg die er uit spreekt om het spirituele welzijn van de mens. Ik ga de film niet doen, ik regisseer de tekst.' Eén zinnetje leent Mafaalani uit Wenders vervolg van *Der Himmel über Berlin*: 'We hebben nooit melktanden gehad', zeggen de engelen naar *In weiter Ferne, so nah* (1993).

Zelf zag de Duits-Syrische theatermaakster de film pas na de val van de Muur, op video, toen ze in 1990 in Duitsland begon met haar studies theater-, film- en televisiewetenschap, germanistiek, anglistiek en politieke wetenschappen. Mafaalani vervolgde haar opleiding theaterwetenschap aan de Universiteit van Amsterdam en is sinds drie seizoenen gastregisseur van Toneelgroep Amsterdam.

De rechten kreeg ze niet zo maar. Op haar brief aan Wenders agentschap, waarin ze aangaf niet de film te zullen kopiëren, kwam een kort antwoord: 'De rechten zijn niet vrij.' Een maand later bleken ze van gedachten veranderd. Zonder toelichting werden de rechten voor iederéén vrijgegeven. 'Toehappen, nu!', beval Mafaalani haar dramaturge, 'voordat iemand anders met ons idee aan de haal gaat.'

Het American Repertory Theatre vroeg haar een productie te maken met Nederlandse en Amerikaanse acteurs. Dat werd dus *Hemel boven Berlijn*, want: 'De film is niet gemaakt op één taal. Er wordt Frans, Duits, Engels, Japans en Turks in gesproken. De engelen verstaan al die talen. Hun onderlinge communicatie gaat voorbij het taalbegrip. Dat beoog ik ook bij de toeschouwer: begrip, ook al verstaat hij niet ieder detail.'

Ze herkent zich in de boodschap van de film, die de materialistische rijkdom van de mens afzet tegen zijn spirituele armoede. Die blijft overeind, ook nu haar theaterbewerking plaatsvindt, ruim vijftien jaar na de val van de Muur: 'In theorie zijn we vrijer dan ooit, maar we houden onszelf gevangen in materialisme.' Over de politieke aardverschuiving die zich inmiddels op het wereldtoneel heeft voltrokken, is ze niet collectief met de acteurs in debat gegaan. Wel hebben de spelers veel een-op-een-gediscussieerd, zeggen acteur Fred Goessens en nieuwslezeres Noraly Beyer die door de NOS is uitgeleend om in de voorstelling het dagelijkse journaal en de weersberichten voor te lezen.

Goessens: 'Voor Europeanen zijn de Tweede Wereldoorlog en de val van de Muur nog steeds ankerpunten van hun geschiedenis. Onze Amerikaanse collega's denken vanuit de aanslag op het World Trade Center.' Zo woont Steve Payne (bekend uit *Law and Order*), die een ex-engel speelt, slechts op een paar honderd meter afstand van het huidige Ground Zero. Nog steeds kan hij door de impact niet verwoorden wat 9/11 voor hem betekent, maar volgens hem gaat *Hemel boven Berlijn* net zo goed over de mensheid na déze breuk in de geschiedenis. Beyer ontdekte dat Van Huëts tegenspeler Bernard White (bekend uit de fantasyfilm *The Matrix Revolutions*, uit 2003, en zelf bevriend met Wenders sinds hun samenwerking in *Land of Plenty*) zeer religieus is: 'Hij speelt Cassiel en ziet zijn vriend Daniël echt als een gevalen engel.'

Hemel over Berlijn gaat niet meer over Berlijn, zegt Mafaalani. 'Ik heb het weggetrokken van Duitsland, en verplaatst naar de universele mensheid.' Dat maakte het er voor de decorontwerper André Joosten niet eenvoudiger op. Stapels ontwerpen leverde hij aan, zelfs een stad die uit de vloer omhoog rees. Tot Mafaalani bij het

Rijksmuseum langs een frietkraam fietste, volgens haar symbool voor het alledaagse. 'Bleek er ook een frietkraam in de film te zitten. Acteur Peter Falk staat als ex-engel in New York vijf minuten te wachten bij zo'n ding. Wil je de film ontlopen, kom je er via een omweg toch weer bij uit.'

Nu domineert een frietkar dus het toneel. Daarin bereidt technicus Niko Bovenberg straks tijdens de voorstelling als uitbater Nederlandse krokken en Amerikaanse hotdogs. Goessens: 'Ik dacht even dat ze mij erachter zouden zetten: dikke buik, krantje, biertje. Voor zo'n rol komen ze altijd bij mij.' Goessens speelt nu een chauffeur die na een aanrijding hemelen gaat en dus moet leren vliegen.

Probleem: hoe verbeeld je engelen? Lang improviseerde de groep met feitelijk vliegen en vallen. Het werkte niet, hoewel er toch vleugels genoeg liggen in Theater aan de Schie. Op het podium ligt een stapel en in de gang naast het tijdelijk kostuumatelier lijkt wel een kip geslacht, zo bezaaid is de grond met veren. Wim van Vliet, hoofd decoratelier, komt net het toneel op met een prachtexemplaar, gemaakt van struisvogel- en ganzenveren en beplakt met namaakdiamantjes van Swarovski. Maar die is juist voor de acrobate, niet voor een engel. Mafaalani: 'De engelen dragen geen vleugels. Die hebben ze afgelegd. Ze liggen op een berg. Marion draagt glittervleugels tijdens een showbizzact aan de trapeze. Net mens geworden, is de eerste op wie Daniël verliefd wordt, een vrouw met vleugels. Waarom valt hij voor een glamourgirl, denk je. Maar dan realiseer je je dat hij als engel haar gedachten kan lezen en door die buitenkant heen kijkt.'

De oplossing: de twee engelen dragen opvallend lange, omgeslagen manchetten aan hun witte overhemden. Van Vliet: 'Daarin zit de reminiscentie aan het vliegen.'

In bijna al het werk van Mafaalani komen engelen voor; daarom vindt ze *Hemel boven Berlijn* in haar werk passen. Als ze niet al in de originele tekst zitten schrijft ze de boodschappers van God er zelf wel in. Othello kreeg een engel naast zich, evenals Romeo en Julia. 'Engelen voegen door hun amorele observaties een breder perspectief toe. Het gaat niet meer over die ene jaloerse krijgsheer maar over een universeel fenomeen van blind wantrouwen. Je denkt, engelen gaan voor het goede. Dat is niet zo. Engelen kennen geen goed of kwaad. Ze helpen iedereen die hen

nodig heeft, vrij van oordeel. De kwade kant van iemand is net zo uitnodigend als de goede.'

Mafaalani, van nature een ras-moralist, laaft zich daaraan. 'Niet de vleugels maken een engel tot engel in dit stuk, wel de verbazing waarmee ze reageren op alledaagse, menselijke handelingen. Zij voelen niet, kennen niet de sensatie van het vasthouden van een beker warme koffie of het roken van een sigaret. Ze reageren niet empathisch als iemand huilt of pijn heeft. Wanneer Daniël mens wordt, voelt hij al die dingen voor het eerst.'

De regisseuse sprak diverse stervelingen die denken met een engel te leven. 'Ze vertelden zo oprecht en vanzelfsprekend over die extra aanwezigheid. Ik voelde een mooi soort huivering: ze zullen toch niet écht bestaan? Het zou mooi zijn als de voorstelling die huivering ook bij de toeschouwer losmaakt.' Nieuwslezeres Noraly Beyer gelooft als katholiek in bewaarengelen. 'Ik reken op hen om het bestaan dragelijk te maken. Anders zou ik mij te veel zorgen maken om mijn dochter en kleinzoon.' Stephen Payne, met zwaar doorrookte stem: 'Ik zeg niet hardop dat ik in engelen geloof. Maar mijn leven was tot op de helft volsterkte trash. Ik heb een tweede kans gekregen.' Daarom ook wilde hij graag de ex-engel spelen bij de voor hem onbekende Mafaalani.

Maar meer dan over engelen gaat *Hemel over Berlijn* volgens Mafaalani over de mensen zelf. 'We moeten weer de sensatie durven voelen van handelingen die we nu achteloos wegflikkeren. Als zelfs engelen het waard vinden al die dagelijkse handelingen te noteren, moeten wij ze opnieuw op waarde schatten.' *Hemel over Berlijn* dus als herwaardering van het alledaagse. ■

Hemel boven Berlijn door Toneelgroep Amsterdam en het American Repertory Theatre, een toneelbewerking naar de film van Wim Wenders. Tekst: Peter Handke en Richard Reitinger. Regie: Ola Mafaalani. 6, 7 (try out), 8 (première), 10 t/m 20 oktober in de Stadschouwburg Amsterdam. Tournee t/m 9 november.

'IK GA DE FILM NIET DOEN, IK REGISSEER DE TEKST.'

Regisseur Ola Mafaalani

Acteurs en figuranten bij de frietkraam tijdens de repetities voor *Hemel boven Berlijn*.

FOTO'S JOOST VAN DEN BROEK - DE VOLKSKRANT.

Adam Smith als de acrobate Marion.